

İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) Döneminde Bizans ve Haçlılar Arasındaki İhtilaflar

The Controversies Between Byzantium and the Crusaders in the Period of Emperor I. Alexios Komnenos (1081-1118)

Emrullah KALELİ*
Giresun Üniversitesi

Özet

Haçlı seferleri, Doğu ve Batı veya Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında yaşanan ve yaklaşık iki yüzyıllık bir dönemi kapsayan bir mücadeledir. Bu süreç aynı zamanda Doğu Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla neticelenen bir dizi gelişmeleri ifade eder. Oysaki haçlı seferlerinin başlangıçta esas maksatlarından birisi Türkler karşısında mücadele etmekte zorluklar yaşayan Bizans Devleti'ne yardım etmek ve orada yaşayan Hıristiyanları kurtarmaktır. Bu bağlamda İmparator I. Aleksios Komnenos'un dönemi çok önemlidir. Çünkü Bizans ve Batılılar arasındaki ilişkileri ilk andan itibaren olumsuz etkileyen haçlı seferleri onun zamanında başlamıştır. Hıristiyanlığı yorumlama ile ilgili inanç farklılıklarından, dünyevi meselelerle alakalı kültürel başlıklara kadar birçok konuda birbirleriyle uyuşmayan bu iki kesim arasında "öteki taraf" hakkında var olan önyargı ve kuşkuyla haçlı seferleriyle birlikte açık bir çatışmaya dönüşmüştür. Bu çalışmada söz konusu münasebetler ve Bizans ve haçlı ilişkilerinin daha sonraki gidişatını belirleyen, Aleksios'un haçlılara yönelik tavır ve benimsediği politikalar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Haçlı seferleri, I. Aleksios Komnenos, Bizans, Haçlılar.

Abstract

The crusades is a duration of struggle subsisted between East and West or Christians and Muslims and comprises a period of two centuries. This duration at the same time states a series of progress resulted with the crash of Eastern Roman Empire. But in the beginning the main objectives of the crusades was to help Byzantine State that has difficulties in struggling with Turks and to rescue the Christians who dwell there. In this context the period of Emperor I. Alexios Komnenos is very important. Because the crusades that affects the relations between Byzantium and Westerners negatively from the first moment had begun in his time. The prejudgements and doubts about "the other side" existing between these two sections that don't get along each other in many affairs from the religious differences concerning the explication of Christianity to cultural distinctions, regarding earthly matters, turned to open conflicts with the crusades. In this study, it is discussed the relations in question and the Alexios' attitudes toward to crusaders and the politics he adopted which determine the following state of affairs of the relations of Byzantium and Crusaders.

Keywords: Crusades, I. Alexios Komnenos, Byzantium, Crusaders.

Giriş

Başlangıçta, haçlı seferlerinin gerekçelerinden birisi, Batı'daki Hıristiyanların, Anadolu'nun hızla Türkleşmesiyle birlikte varlıkları tehlikeye giren Doğu'daki "din kardeşlerine" yardım götürmekti. Ancak bu hareketin başladıktan bir süre sonra Bizans imparatorluğunun parçalanması süreci haline dönüşmesi izah edilmesi gereken bir mevzudur. Bununla ilgili ortaya konmuş görünürde iki farklı görüş vardır. Bunlardan ilkinde göre, bazı haçlı liderleri, Hıristiyanların samimi duygularını istismar ederek haçlı seferlerini kendi çıkarları istikametinde kasten saptırmışlardır. İkinci görüş ise, birbirinden farklı Bizans ve Batı medeniyetlerinin aniden bir araya gelmesinin doğal bir sonucu olarak oluşan karşılıklı yanlış anlamalar, önyargılar, alınganlıklar, küskünlükler ve öfkelerin, süreci kasıtlı veya kasıtsız yanlış idare eden devlet adamları ve diğer liderlerin de katkılarıyla, derin bir düşmanlığa dönüşmesidir. Bizans ve Batı medeniyetleri arasındaki çatışmanın kaynağı önemli ölçüde 1054'teki *schisma* (Doğu ve Batı kiliselerinin birbirlerinden ayrılması) ile birlikte ortaya çıkan ihtilaf ve çekişmeler olsa da, bu çatışmaların görünür hale gelmesi ve Avrupa'da Bizans aleyhtarı bir kamuoyunun oluşması birinci haçlı seferinden sonradır. Bu nedenle, Bizans ve haçlılar arasındaki ilişkilerin kötüye gitmesinin temeli birinci haçlı seferi sırasında yaşanan bazı gelişmeler ile Aleksios ve adamlarının Franklar ile ilgili algılama şekli ve onlara yönelik uyguladıkları politikalarda aranmalıdır. Ancak bu arada söz konusu süreçte her iki kesimin doğası, kültür ve algı farklılıkları da taraflar arasındaki ihtilafların anlaşılmasında son derece önemlidir (Oldenbourg, 1966: 53-77).

İmparator Aleksios'un İlk Yılları, Haçlı Seferleri Öncesinde Bizans'ın Durumu

Başarılı bir darbe girişiminin ardından, 4 Nisan 1081'de, paskalya yortusunun kutlandığı bir pazar gününde, Aleksios'un Bizans imparatoru olarak tahta geçmesiyle birlikte Malazgirt Savaşı'nı müteakip ülkede baş gösteren iç savaşlar ve kargaşa ortamının hâkim olduğu bir sürecin de sonu gelmiş bulunuyordu¹. Ancak Aleksios idareyi üstlendiğinde Bizans'ın durumu hiç de iç açıcı değildi ve imparatorluk neredeyse parçalanmanın eşiğindedi. Devletin hazinesi boştu, orduları hâlâ düzensizdi. Buna karşılık, düşmanları çok ve faallerdi. Balkan Yarımadası'nda Norman lideri Guiskard, Papa VII. Gregorius'un destek ve onayıyla imparatorluk topraklarını istila etme noktasındaydı. Sırp huzursuzdu. Peçenekler ve Kumanlar yeni saldırılar başlatmak için fırsat kolluyorlardı. Selçuklu Türklerinin nüfus bakımından hızla çoğaldığı Anadolu'da imparatorluğun etkili kontrolü Marmara Denizi sahilindeki yörelerle sınırlıydı.

¹ Esasen bu istikrarsız süreç, XI. yüzyıl boyunca Bizans Devleti'nde görülen normal bir durumdu. Özellikle 1025'te II. Basileios'un ölümünden sonra gelen basiretsiz ve yeteneksiz imparatorların fazlalığı, devletin askerî ve sivil kesimleri arasında sürekli devam eden çatışmalar ve imparatorluk sarayında artık olağan hale gelmiş olan entrika ve darbe girişimleriyle birlikte sık sık yaşanan taht değişiklikleri Bizans'ı mütemadi bir kargaşa içine itmişti.

Diğer taraftan aynı dönemde Ege sahilinde İzmir, Çaka adında bir Türk beyi tarafından fethedilmişti. Kendisine güçlü bir filo inşa eden Çaka, Ege adalarından bazılarını ele geçirerek bizzat İstanbul'un kendisini tehdit eder konuma gelmişti (Kafesoğlu, 1953: 108-12; Ostrogorsky, 2006: 329-33; Procter, 1854: 10; Turan, 2004: 117-20).

Denilebilir ki, Bizans Devleti, Aleksios'un olağanüstü kabiliyeti ve neredeyse hiç bitmeyen enerjisi sayesinde hayatta kalmayı başarabildi. Tahta geçtikten sonra 1081 –1095 arasındaki ilk on dört sene içinde Aleksios, içteki düzen ve asayişini yeniden tesis ederek imparatorluğun parçalanmasını önlemede büyük rol oynadı. İmparator ilk olarak devlet otoritesini yeniden tesis etti. Ancak geçmişte devletin büyük olmasını sağlayan eski ekonomik sistemi yeniden canlandırmak ve önceki zamanların muazzam sosyal ve politik dengesini yeniden kurmak için acil olarak ihtiyacı olan parayı kilisenin değerli şeylerine el koyarak buldu (Bréhier, 1977: 206; Charanis, 1969: 214; Komnene, 1969:157-60)². Bir yandan ordunun reformuna önem verirken, diğer taraftan yaklaşan dış düşmanlara karşı paralı askerlerden oluşan o an için gelişigüzel bir ordu kurdu. Bizans diplomasisinin tekniğinden çok iyi anlayan Aleksios, düşmanlarının bazılarını müzakere ve imtiyazlarla, etkisiz hale getirirken, "böl ve yönet" prensibini son derece ustalıkla kullandı (Finlay, 1853: 65-66; Komnene, 1969:124, 160, 173, 254; Norwich, 2001: 26).

Fakat öncelik sırasına göre gündemdeki sorunları halleden Bizans hükümdarının, istilacı grupların hedefi haline gelmiş olan ülkesini bu sıkıntılı durumdan kurtarmak ve eğer mümkünse son yıllarda kaybedilmiş toprakları Türklerden geri almak için, işini iyi bilen çok sayıda askere ihtiyacı vardı. Bu amaçla, Kudüs'e giden hac yolu üzerinde önemli bir mola noktası olan İstanbul'dan geçen Flandre Kontu I. Robert gibi bazı önemli şahsiyetler vasıtasıyla Batı'dan asker talebinde bulundu. O sırada Avrupa'da var olan çok sayıdaki istihdam edilmemiş askerlerin Bizans imparatorluğuna yönlendirilmelerini sağlamayı amaçlayan Aleksios'un "dört bir yana" mesaj gönderdiği bu dönemde söz konusu yardım çağrılarının muhatap noktalarından birisi de papalık makamıydı. İmparator, Anadolu'da Bizans topraklarında devam eden Türk ilerleyişine karşısında kendi konumunun zorluklarına işaret ederek, Avrupa'daki büyük din adamlarının manevi nüfuzlarını kullanmaları suretiyle gönüllülerin imparatorluk ordularına katılmalarını teşvik etmelerini istiyordu.

Bu arada Avrupa'da kendi gündemiyle meşgul olan Papa II. Urbanus, tasarlamış olduğu hac seferi projesini Kasım 1095'de halka açık bir toplantıda ilan ederken Doğu Roma Devleti'nden gelen yardım taleplerini kendi maksatlarıyla birleştirdi. Urbanus'un Clermont'taki bu konuşmasını dinleyen

² Bizans tarihinde buna uygun emsal bir davranış 618'deki Pers istilası sırasında Patrik Sergius'un kilisenin bütün zenginliğini gönüllü olarak devletin hizmetine sunması ile gerçekleşmişti. Ancak bu seferki fark bu davranışın inisiyatifinin imparatora ait olmasıydı. Diğer taraf, hoşnutsuz olarak bunu kabul etmek zorunda kaldı. Bkz. (Norwich, 2001: 21-22).

orada bulunan kalabalık, papanın çağrılarına son derece heyecanlı bir şekilde cevap verdiler. "Batı Hıristiyanlığının bir görevi" olarak "Hıristiyan Doğu'yu kurtarmak" için Urbanus'un huzurunda haçlı yemini ederek, Kudüs'e doğru yapılacak bir sefere katılma kararlılıklarını gösteren bu Hıristiyanlar, papa tarafından dünyevi ve uhrevi bakımlardan kapsamlı bir şekilde motive edildiler. Papa II. Urbanus, Clermont'tan sonra 1096 baharında Fransa'nın batısında birçok yeri dolaşarak aynı çağrıyı güzergâhı üzerindeki kasabalarda tekrarladı. Bizzat gidemediği bölgelere yazılı olarak tebliğ etti. Onun bu tebliği kısa zaman içinde haçlı propagandasını yaymakla görevli vaizler tarafından bütün Avrupa'ya duyuruldu. Böylece Fransa'da ortaya çıkan bu heyecan İtalya, Almanya ve İngiltere'ye yayıldı. Hareket zamanı "Bakire Meryem'in göğe yükseldiği gün" olan 15 Ağustos 1096 olarak belirlendi. Papanın temsilcisi Le Puy piskoposu Adhemar'ın ruhani lider olarak atandığı bu seferle ilgili ortaya çıkan plana göre, çoğunluğu Fransa ve İtalya'dan gelecek olan gönüllüler birbirlerinden ayrı birkaç ordu halinde teşekkül edecek ve farklı güzergâhları takip ederek ortak buluşma yeri İstanbul'a gideceklerdi. Birleşik ordular orada Boğaz'dan karşıya Anadolu'ya geçerek, Kudüs'e yaptıkları yolculuğun bir sonraki aşamasını başlatacaklardı (Harris, 2003: 53-54; Runciman, 1998: 85-86).

Haçlılarla İlk Temas, Aleksios'un Haçlı Politikası

Bu arada Avrupa'daki gelişmeleri Bizans imparatoru I. Aleksios Komnenos büyük bir şaşkınlık içinde takip ediyordu. Çünkü o böyle bir haçlı seferini ne ummuş ne de istemişti. Eğer bu seferin başlamasında Bizans'ın rolü varsa bu sadece İstanbul'un korunması için Aleksios'un makul miktarda paralı askerler temin edilmesiyle ilgili yardım çağrısından ibaretti. Dört yüzyıldan fazla bir süredir imparatorluğa ait olmayan Kutsal Ülke'nin (Kudüs) özgürleştirilmesi düşüncesi onun için ikinci derecede bir öneme sahipti (Cahen, 2008: 259; Nicol, 2008: 203; Vasiliev, 1948: 322).

Bizans için bir haçlı seferi sorunu XI. yüzyılda var olmamıştı. Ne halk kitlelerinin arasında ne de imparatorun kendisinde dinî bir coşkunluk vardı. Bu istikamette insanları "kutsal savaş"a yönlendirecek haçlı seferi vaizleri de yoktu. Aynı zamanda ordunun başı olan imparator, Bizans kilisesinin dünyevi lideri olmasına rağmen, kilise her zaman şiddet ve kan dökülmesinden uzak durmaya çalışmıştı. Kendileri için hiçbir savaş "kutsal" olmayan Yunanlılar eğer başpiskoposlarını bir savaş atına binmiş, miğferini kafasına takmış ve eline kılıç almış olarak görseler herhalde dehşete düşerlerdi (Komnene, 1969: 317; Nicol, 2008:203-04; Oldenbourg, 1966: 76-77). İşte bu nedenlerle Bizanslılar, kuzey ve doğudaki düşmanlarına karşı imparatorluğun kurtarılması politik sorununun çok ötesinde kalan Kutsal Ülke'ye yapılacak bir sefer meselesine en ufak şekilde bir ilgi duymadılar. Bununla birlikte, geçmişte Bizanslıların "Kutsal Savaş" fikri ile yüz yüze geldiği bazı örnekler de yok değildi. Örneğin, VII. yüzyılda Herakleios, İran seferleri sırasında Kudüs'ü alarak buraya bir hac ziyaretinde bulunmuştu. Ancak Müslümanlar kısa bir süre sonra burayı fethederek geri almayı başardılar. Nikephoros Phokas, Ioannes Çimiskes ve II. Basileios gibi daha sonraki imparatorların zamanında da Araplara karşı yapılan Suriye seferleri esnasında Bizanslılar, Kudüs'e tekrar sahip olmayı muhtemelen düşünmüşlerdi (Cahen,

2010: 70-71; Finlay, 1853: 392-94, 423-25). Ancak herhangi bir kenti ele geçirmek için onlar için öncelikli olan şey dinî amaçtan ziyade siyasi bakımdan bir zaruretin hâsıl olmasıydı. Onlara göre, Kudüs kutsal bir kentti ama eğer siyasi bir gerekçesi yoksa mutlaka Müslümanların elinden alınması gerekmiyordu (Cahen, 2010: 70-71, 80).

Bu nedenle Aleksios, Türklerle sadece onların "imansız" olmalarından dolayı savaşmaya bir sebep görmüyordu ve belki övgüye değer bulmakla birlikte tehlikeli ve riskli bir girişim olarak kabul ettiği, "kutsal mezarın özgürleştirilmesi" meselesiyle özel olarak ilgili değildi. Çünkü Aleksios'a göre, güçlü bir Batılı ordunun Anadolu'da görünmesi iki kenarlı bir silahtı. Böyle bir ordu belki Türkleri durdurabilirdi. Ama aynı zamanda birbirleriyle savaşan kardeşler arasında bir uzlaşmaya sebep olur ve Müslüman kardeşleri ortak düşmana karşı birleşmeye zorlardı³. Fakat imparator hâlen içinde buldukları yüzyıl boyunca Ortadoğu'ya yerleşmiş olan çeşitli Selçuklu hükümdarlıklarını yenmenin sadece bir yolu olduğunu haçlılardan çok daha iyi biliyordu. O da onları tek tek bertaraf etmekte. Yani düşmanlardan birine sürekli olarak saldırırken diğerleriyle dostluk ilişkilerini sürdürmekte (Oldenbourg, 1966: 89).

Birinci haçlı seferi 1096 ve 1101 yılları arasında İstanbul'a gelen ve oradan Kudüs'e gitmek üzere Boğaz'dan geçerek yoluna devam eden üç ana "dalga"dan oluşmaktaydı. Bunlardan ilki 1096 senesi yazında İstanbul'a ulaşan Pierre l'Ermite (Münzevî) ve Gautier Sans-Avoir'in (Meteliksiz) liderliğini yaptığı zayıf donanımlı, oldukça değişik ve açıkça disiplinsiz olduğu görülen birliklerden müteşekkil "köylülerin" veya "halkın haçlı seferi"ydi. Düzenli ordulardan oluşan ve "prenlerin" veya "baronların haçlı seferi" olarak adlandırılan ikinci dalga ise, 1096 yılı sonundan itibaren Nisan 1097'e kadar olan bir sürede partiler halinde başkente ulaştı. Bu gruplara, Vermandois Kontu Hugue, Aşağı Lorraine Dükü Godefroi de Bouillon ve ona eşlik eden erkek kardeşleri Eustache ve Baudouin de Boulogne, Norman lider Bohemund ve Toulouse Kontu Raymond de Saint-Gilles gibi Avrupa'nın seçkin laik (=kiliseye mensup olmayan) liderleri öncülük ettiler. Lombardia, Fransa ve Bavyera kuvvetlerinden oluşan üçüncü dalgaya gelince, 1101 yılı baharında ve yaz başlarında yine gruplar halinde hareket ederek Bizans topraklarından geçmişlerdir.

Papa II. Urbanus'un haçlı seferi çağrısı yapmasından sonra oldukça kısa bir zaman içinde ilk dalgayı oluşturan haçlıların Bizans sınırlarında görünmesinden dolayı İstanbul'daki politika yapımcılarının nasıl bir reaksiyon göstereceklerine dair karar vermek için pek fazla vakitleri olmadı. Bu nedenle daha önce bir benzeri olmayan bu emsalsiz durum karşısında takip edecekleri davranış biçimini tespit etmekte zorlandılar. Bir taraftan, haçlı orduları Müslüman düşmanlarına karşı Bizanslılara yardım edeceklerini farz ederek geliyorlardı. Diğer taraftan, onlar imparatorun emri altına değil de, papalık elçisi Adhemar tarafından temsil edilen papanın sözde otoritesi ile kendi liderlerinin

³ Nitekim 1101 yılı haçlı seferleri sırasında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın Danişment Gazi, Halep Hükümdarı Rıdvan, Harran Emîri Karaca ve Artuklu Beyi Belek ile ittifak yaparak haçlılara karşı ortak hareket etmesi Aleksios'un bu öngörüsünü haklı çıkarmıştır.

yönetimi altına girmişlerdi. Dahası haçlı ordularının korkutucu boyuttaki sayıları⁴ Aleksios ve danışmanlarını İstanbul'un güvenliği konusunda endişelenmeye sevk etmiş ve haçlıların gelişini ihtiyatla karşılamalarına neden olmuştur. Bu yüzden onlar, yaklaşan haçlı seferlerini uzun süre, dört gözle yolunu bekledikleri müttefikler olarak değil, daha çok imparatorluğun varlığına karşı potansiyel bir tehdit olarak görmüşlerdir (Vasiliev, 1928: 404). Onların gelişi "dehşet vericiydi" ve haçlı liderlerinin Kutsal Mezar'ı özgürleştirmek üzere Filistin'e doğru gittiklerine dair demeci kuşkuyla karşılandı. Daha ziyade onların İstanbul'un kendisini almak için plan yaptıkları düşünüldü. Bu gibi kuşkular güney İtalya ordularından birinin başında, 1081'de babası Robert Guiskard ile birlikte imparatorluğu istila eden, Norman lider Bohemond'un bulunmasıyla daha da arttı. Anna Komnene'nin *Alexiad* adlı eserindeki şu ifadeler Bizans'ın haçlıları nasıl bir tehdit olarak algıladığına tam anlamıyla tercüman olmaktadır:

...daha saf olanlar efendilerinin mezarında (Kutsal Mezar) ibadet yapma samimi isteğiyle teşvik edildiler ve kutsal yerleri ziyaret ettiler. Ancak daha kurnaz olanlar, özellikle Bohemund gibi adamlar ve onun düşüncesinde olanların gizli bir sebebi daha vardı. Yani, onlar yolculukları sırasında belki bir bahane bularak şu veya bu şekilde başkentin kendisini ele geçirebileceklerdi (1969: 311).

Komnene'nin bu iddiaları haçlı ordularının biriyle yolculuk yapan ve daha sonra imparatoru "ona zarar verebilecek birtakım entrikalar çevirebileceğimizden korktu" diye zikreden Frank (Fransız) tarihçi Fulcherius Carnotensis (Foucher de Chartres) tarafından doğrulanmıştı (Carnotensis, 1969: 78). Bundan dolayı, Bizanslılar algıladıkları söz konusu tehdidi bertaraf etmek için her zamanki alışılmış yöntemlere başvurular. Hediyeler dağıtmak, rakip taraf arasındaki bölünmelerden yararlanmak, imparatorun haklarına karşı saygı yeminleri almak ve ancak mutlaka zorunluysa kuvvet kullanmak Bizans'ın birçok durumda son derece başarılı olduklarını ispat etmiş, güvenilir taktikleriydi.

Diğer taraftan, Anna Komnene'nin eserini referans aldığımızda, Bizanslıların haçlı seferini bir tehdit olduğu kadar aynı zamanda sunulmuş bir fırsat olarak da algıladığını görebiliriz. Tam anlamıyla, gereği gibi organize olmuş bu güçlü ordular imparatorluğun doğusundaki düşmanlarının bertaraf edilmesine önemli katkılar sağlayabilirlerdi. Bu nedenle, Haçlı ordularının gelişi için yapılan hazırlık çalışmalarında ve onlara karşı izlenecek politikanın tespitinde Aleksios ve danışmanları muhtemel bir tehdidi etkisiz hale getirmenin yollarına bakarlar, diğer taraftan da maksimum avantajlar sağlamak üzere durumu kendi lehlerine döndürmenin hesabını yaptılar (Harris, 2003: 56; Komnene, 1969: 439; Madden, 1999: 22).

Bu iki amaç şu şekilde başarılı olacaktı. Bizans'ın geleneksel mantığına göre, eğer karşı taraf imparatorluktan daha zayıf ise, yabancı bir ülke altın ve zenginlik gösterisi yapılarak sindirilmeliydi. Eğer daha kuvvetliyse, askerî kuvvet gösterisi yapılarak ve İstanbul surlarının ne kadar sağlam olduğu hatırlatılarak

⁴ Haçlı ordularını oluşturan çok sayıda askerî birliklerin yanı sıra onlara eşlik eden sivil halkın miktarı da Bizans için kaygı vericiydi. İhtiyaçlarını karşılamak için gerekli tedbirleri almak zorunda oldukları bu kalabalığın boyutunu Anna Komnene, "sahildeki kumlar ve gökyüzündeki yıldızlardan daha çok" diye tanımlamıştı. Bkz. (Komnene, 1969: 309).

yola getirilmeliydi (Haris, 2003: 57). Haçlı orduları bu iki uç arasında bir yerlerde görünmüş olmalı ki onlar hem bir tehdit, hem de bir fırsat olarak teşekkül etmişlerdi. Elbette ödül ve tehdit unsurlarının olduğu benimsenen bu politika bir çeşit "havuç ve sopa" yaklaşımıydı. Haçlıların potansiyel zararlarını sınırlandırmak için Aleksios elinden geleni yaptı. Tercümanların eşlik ettiği kuvvetler Balkan sınırlarına gönderildi. Onlara haçlı ordularını dostça bir tavırla karşılama ve haçlılara levazimat tedariki sağlanması yönünde talimatlar verildi. Bununla beraber onlar, haçlı ordularını İstanbul'a doğru ilerlerken bir gölge gibi yakından takip etmeleri ve yol boyunca yapılacak herhangi bir yağma girişimine karşı müdahale etmeleri yönünde de talimat almışlardı (Komnene, 1969: 310-11; Runciman, 1998: 92)⁵. Birkaç ordunun ve onların liderlerinin birbirinden ayrı tutulması için mümkün olan her şey yapılmalıydı. Böylece farklı zamanlarda yola çıkmış olan haçlı grupları Bizanslılara karşı birleşemezlerdi. Onların İstanbul'un dışında birleşmelerini önlemek için her bir ordu Boğaz'dan karşıya Anadolu tarafına mümkün olan en kısa sürede ve hızlı bir şekilde geçirilmeliydi. Aklına gelen buna benzer bütün tedbirleri aldıktan sonra Aleksios'un artık yapabileceği tek şey, arkasına yaslanıp gelmekte olan "haçlı sürülerini" beklemektir (Runciman, 1998: 92).

Bizans ve Haçlı Devletleri

Birinci haçlı seferinden sonra Doğu'da dört yeni Hıristiyan devleti ortaya çıkmıştı. Bu devletlerden ilki, güya yardımına gittikleri Ermeni prensini bir halk ayaklanmasını kışkırtarak bertaraf eden Baudouin de Boulogne tarafından kurulan Urfa Haçlı Kontluğu (1098–1144) olmuştu. Urfa'daki haçlı kontluğunu şehri aldıktan sonra Bohemund'un Bizans imparatoruna teslim etmeyi reddetmesinin sonucunda ortaya çıkan Antakya Prensiği (1098–1268) takip etti. 15 Temmuz 1099'daki çok kanlı bir katliamdan sonra kurulan Kudüs Krallığı (1099–1291) haçlıların sahip olduğu üçüncü devlet olurken; Antakya ve Kudüs'te umduğunu bulamayan Raymond de Toulous'un kurucusu olduğu kabul edilen Trablus (Tripoli) Kontluğu (1104–1291) Yakındoğu'da türeyen son haçlı devletiydi.

Birinci haçlı seferinin Bizans için iki olumlu sonucu vardı. Bunlardan birincisi, Doğu'daki baş düşmanları Türklerin bir süreliğine etkisiz duruma gelmesiyle, o an için imparatorluğun bu yönden gelebilecek bir tehlikeyi bertaraf etmiş olmasıydı. İkincisi ise, birinci haçlı seferinin hemen ardından fırsatları değerlendiren Bizans'ın Batı Anadolu'nun neredeyse tamamını tekrar imparatorluk sınırlarına katmasıydı. Her ne kadar I. Aleksios haçlıların kendine sağladığı bu sonuçlardan tatmin olmuş görünse bile, Doğu'da zuhur eden yeni Hıristiyan devletlerine karşı teyakkuz halindeydi. Bu yeni prenslikler Müslümanlara karşı Bizans için bir tampon bölge oluşturması bakımından belki önemliydiler. Ama aynı zamanda Bizans aleyhine büyümeye çalışarak Doğu

⁵ Haçlı gruplarını sıkı bir şekilde kontrol altında tutan ve başkente kadar onlara refakat eden Bizans kuvvetleri muhtemelen Levunion savaşından sonra sağ kalmış olan ve Bizans birliklerine katılan Peçeneklerdi. Bkz. (Norwich, 2001: 33).

Roma'nın bölgedeki çıkarlarına zarar verecek çok ciddi rakiplerdi. İmparatorluğun haçlı devletlerine karşı güvensizliği zamanla öyle bir dereceye kadar arttı ki, XII. yüzyılda Bizans, eski müttefikleri haçlılara karşı Türklerle ittifak yapmaktan çekinmedi. Buna mukabil haçlılar da kendileri için bir tehdit olduğunu gördüklerinde Bizans'a karşı Müslümanlarla işbirliği içinde hareket edebildiler. Böylece aslında en başından itibaren ne kadar kutsal olduğu tartışmalı olan haçlı hareketi ve Hıristiyan birliğinin inandırıcılığı XII. yüzyılda tamamen dejenere oldu⁶.

Bizans'ın yeni kurulan haçlı devletlerine karşı tavrının nasıl olduğu konusuna gelince, I. Aleksios'un bu devletlere karşı tutumu aynı değildi. Bizans'ın, imparatorluğun güneydoğusunda kurulan Urfa kontluğunu hoş karşılayıp karşılamadığı belli değildir. Ancak 1087 gibi yakın bir zaman öncesine kadar imparatorluğa ait olmasına ve bu şehirde önemli ölçüde Rumca konuşan nüfus bulunmasına rağmen Bizanslılar, Baudouin de Boulogne'un Urfa'da bir prenslik kurmasına kesin bir itirazda bulunmadılar. Toulouse Kontu Raymond'un kurduğu Trablus'a gelince, belki de bu kontluğun kurucusu Raymond ile gerçek bir dostluk tesis etmiş olmasından dolayı⁷ Aleksios burada bir haçlı devleti bulunmasını olumlu karşıladı. Hatta imparator, bölgenin ele geçirilmesi sırasında Kıbrıs'taki valisine Haçlar Tepesi'nde bir kale yapımında kontu yardım edilmesi için talimat vererek Raymond'a aktif olarak destek sağlamıştır (Komnene, 1969: 354; Lilie, 1993: 70, 260).

Kudüs'teki durum biraz farklı olmakla birlikte Bizans imparatorluğu için o an itibariyle buranın akıbeti birinci derecede bir önem teşkil etmiyordu. Haçlılara hiçbir şekilde güvenmese de samimi bir Hıristiyan olduğundan Kudüs'ün geri alındığı haberleri Aleksios için muhtemelen memnuniyet verici bir durumdu. Zaten burası dört yüz yıldan fazla bir süredir "kâfirlerin" elindeydi ve İstanbul'dan çok uzakta olduğundan Bizans için herhangi bir stratejik önemi de yoktu. Bununla birlikte özellikle Müslüman âlemi tarafından imparatorun Hıristiyan dünyasının lideri olarak muhatap alınmasında Kudüs'ün sembolik bir anlamı vardı. Yüzyıllardan beri gerek Selçuklular gerekse Fatımiler, şehre kim hâkim olmuşsa, buradaki Hıristiyanların serbestçe hac görevlerini ve diğer ibadetlerini yapabilmeleri ve hacıların karşılaştıkları sıkıntıları gidermek üzere

⁶ Haçlı liderlerinden Tankred ile Urfa Kontu Baudouin du Bourg ve kuzeni Joscelin arasında yaşanan çekişmelerde, her iki tarafın da Türklerle ittifak hâlinde olması ve hatta Eylül 1108'de gerçekleşen Tell Bâşir savaşında Boudouin'in yedi bin kadar Türk ile aynı safta Tankred ve adamlarına karşı mücadele etmesi yaşanmış bir vaka olarak haçlıların kendilerine "Tanrı" tarafından tevdi edilmiş bir vazifeyi layıkıyla yerine getirmek için ne kadar samimi olduklarının açığa çıkması bakımından oldukça dikkat çekici bir örnektir. Bkz. (Carnotensis, 1969: 180-81; Demirkent, 1974: 112-18; Runciman, 1992: 92-94).

⁷ Her ne kadar Aleksios ve Raymond arasındaki dostluğun kaynağı her ikisinin de Bohemund'la olan müşterek husumetleri gibi görünse de 1101 yılı haçlı seferlerinin öncesinde Raymond'un Bizans başkentinde uzun süre kalışı sırasında bu ikisi arasında gerçek bir dostluğun tesis etmiş olması muhtemeldir. Çünkü her ikisinin de birbirlerine mezhep değiştirmeleri konusunda nasihatlerde bulunması ortak çıkara dayanan bir ilişkiden ziyade samimi bir dostluğun işaretiydi. Bkz. (Oldenbourg, 1966: 69; Runciman, 1992: 16).

gerekli düzenlemelerin yapılması için onlarla Hıristiyanların lideri olarak Bizanslılar müzakerelerde bulunmuşlardı⁸. Buna mukabil Müslüman liderleri de zaman zaman, İstanbul'da Hz. Ömer zamanında inşa edildiği bilinen bir camide hutbenin kendi adlarına okutulmasını talep ederek Hıristiyan dünyası nezdinde kendilerinin Müslümanların yasal temsilcisi olduğunu teminat altına almaya çalışmışlardır⁹. Kuşkusuz, Bizanslılar, imparatorun Hıristiyan dünyasının lideri olma konumuyla ilgili iddialarından hâlâ vazgeçmemişlerdi ve bu statülerinin tanınmasını yeni kurulan Kudüs haçlı devletinin Frank krallarından da talep edeceklerdi. Bu yöndeki bir talep, Bizans'ın Kudüs ile olan daha sonraki ilişkilerine yansıtacaktır (Harris, 2003: 75).

Antakya'ya gelince, işte burası Bizans imparatorluğu ve haçlılar arasındaki çatışmaların ve uyuşmazlıkların yoğunlaştığı bir yerdi. Her şeyden önce Bizanslılar bu şehri ve civarını Bohemund tarafından haksız yere işgal edilmiş ve tekrar elde etmek istedikleri kendi topraklarının bir parçası olarak görüyorlardı. Daha önce Araplar ve İranlılar tarafından yağmalanarak uzun süre Müslümanların hâkimiyetinde kalan bu antik şehir, 969'da imparatorluk tarafından yeniden ele geçirilmesinden 1084'te Türkler tarafından fethedilinceye kadar Bizans imparatorluğunun çok önemli bir parçası olmuştu (Honigmann, 1970: 93, 121). Burada yaşayan halk ezici bir çoğunlukla Yunanca konuşuyorlardı ve Ortodoks idiler. Aleksios ve bütün muhafazakâr unsurların gözünde burası başından sonuna kadar bir Bizans şehriydi (Norwich, 2001: 43; Tyerman, 2006: 192). Kısa bir süre önce kaybedildiği için, yaşayan Bizanslıların hâlâ canlı hafızalarında yer alan Antakya, Anadolu'yu Suriye ve Filistin'e bağlayan yol üzerinde bulunması ve Mezopotamya'nın Doğu Akdeniz ile bağlantısını sağlayan noktalardan biri olması bakımından, stratejik konumu itibarıyla de ciddi bir ehemmiyete sahipti (Ersan, 2008: 355-56). Hepsinden daha mühim olanı Antakya'nın askerî ve ticari avantajlarının da ötesinde ruhani bir öneminin bulunmasıydı. Buradaki kilise, tıpkı Roma'daki gibi, St. Pierre tarafından kurulmuş olup, Hıristiyan dünyasının beş patrikhanesinden birisiydi. 969'da burayı fetheden Bizans imparatoru II. Nikephoros, Antakya'yı İstanbul ve Roma'dan sonra Hıristiyan dünyasının üçüncü büyük şehri olarak tanımlamıştı (Harris, 2003: 76). Hıristiyanlık kelimesiyle özdeşleşmiş¹⁰ olan bu şehir Bizanslılar için de herhangi bir toprak parçası değil, İstanbul veya Kudüs'ün benzeri kutsal bir merkezdi (Altan: 2008: 323; Carnotensis, 1969: 92; Harris, 2003: 76)¹¹.

⁸ Kudüs'te hastane, kütüphane, barınaklar ve hacıların kalabileceği konaklama yerleri gibi diğer tesisler inşa ederek buradaki Hıristiyanların hamiliğini üstlenmesi ve Müslümanların nezdinde kendisini Hıristiyan dünyasının lideri olarak kabul ettirmesi bakımından benzer bir rolü daha önceleri Frank İmparatoru Charlemagne (800-14) deruhte etmişti. Bkz. (Atiya, 1962: 38; James, 1832: 426; Runciman, 1998: 34).

⁹ Her iki taraf için de "muhatap alınmak" çok önemliydi. Bu, kendi konumlarının tescili ve itibar kazanmanın bir unsuruydu.

¹⁰ Tarihte "Hıristiyan" kelimesi ilk kez bu şehirde kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. (Carnotensis, 1969: 111; Katar, 1999: 66).

¹¹ St. Pierre, St. Paul ve St. Barnabas Hıristiyanlığın yayılması için bu şehirde faaliyette bulunmuşlardı. Ayrıca kentteki 360 kilisenin mevcudiyeti ve 153 piskopostan sorumlu bir

Sadakat yeminine rağmen Antakya'yı Bizans'a geri vermeyen Bohemund, şehri ele geçirdikten neredeyse hemen sonra civardaki yerleri işgal ederek imparatorluk aleyhine topraklarını genişletmeye başlamıştı. Aleksios'un Kıbrıs'taki bir Bizans donanmasını Kilikya ve Kuzey Suriye kıyılarındaki liman kentlerini zapt etmesi için görevlendirmesi Çukurova'daki Ermenilerin haçlıların tarafını tutması nedeniyle bir sonuç vermedi (Demirkent, 1997: 81). Fakat eğer Bizanslılar, liman kentlerine hâkim olabilselerdi bizzat Antakya'nın kendisine de saldırmayı göze almışlardı (Asbridge, 2000: 47-53; Komnene, 1969: 358-59; Lilie, 1993: 63-65). Bu arada, Antakya'nın haçlıların eline geçmesinden birkaç yıl sonra, Bohemund'un şehirdeki Bizanslı patrik VII. Ioannes'i istifaya zorlayarak şehirden uzaklaştırması ve yerine bir Latin papaz olan Bernhard de Valence'yi ataması Bizans ile olan çekişmelerde tam anlamıyla yaraya tuz basmıştı (Hamilton, 2006: 171-73; Norwich, 2001: 43)¹². Bu şekilde davranarak Bohemund açıkça Bizans imparatorunun Hıristiyan dünyasının lideri olması konumuna meydan okuyordu. Dolayısıyla Aleksios'un Antakya'yı zapt eden Bohemund'a karşı tepkisinin şiddeti de sert oldu. Anna Komnene'nin imparatorun Norman liderine gönderdiğini iddia ettiği bir mektupta, birinci haçlı seferinden sonra Aleksios, ilk kez açık ve sert bir şekilde Bohemund'u suçluyor ve bölgedeki Bizans aleyhine olan fetih hareketlerine son vererek derhal Antakya'yı Bizans'a iade etmesini istiyordu. Buna karşın imparatora gönderdiği cevabi mektupta ise, Bohemund, Antakya'yı sahiplenmeyi hak etmek için Aleksios'un herhangi bir şey yapmadığını ileri sürerek, haçlıların işini kolaylaştırmak için verdikleri sözlerden hiçbirisini yerine getirmeyen Bizanslıların ihaneti yüzünden birinci haçlı seferinin tüm sıkıntılarını tek başına katlandıklarını ifade etti. Bu durumda kendi alın terleriyle elde ettikleri Antakya'yı Bizans'a terk etmenin onlardan istenmesinin hiçbir makul gerekçesi olamazdı (Komnene, 1969: 348-49).

Bu arada her ne kadar neticede başarıya ulaşırlarsa da birinci haçlı seferi boyunca birçok sıkıntı yaşayan ve özellikle Anadolu güzergâhında ilerlerken Türkler karşısında büyük kayıplar veren haçlılar bu aşamada Bizanslılar tarafından gerekli yardımı alamadıklarını düşündüler. Karşılaştıkları her zorluğu görevini yerine getirmeyen imparatorluk yetkililerinin kusuru olarak gören haçlılar ithamlarında o kadar ileri gittiler ki, uğradıkları büyük zayıatları Aleksios'un ihanetine yordular. Buna karşın Bizanslıların da onları hırsızlık ve yağmacılıkla suçlamaları için son derece makul sebepleri vardı. Bununla birlikte mevzubahis ihtilaflar esasen her iki kesimde var olan "öteki taraf" ile ilgili mevcut önyargı ve kuşkuğun bir devamıydı. Birinci haçlı seferinde olanlar sadece dokuları birbirleriyle uyuşmayan bu iki tarafın bir araya gelmesinin doğal bir tepkimesi ve mevcut husumetin daha da derinleşmesidir. O halde bu noktada birinci haçlı seferinde yaşananlarla birlikte geçmişten miras kalan anlaşmazlıkların ve davranış farklılıklarının doğasını ele almakta fayda vardır.

patrikhanenin merkezi olması buranın dinî bakımdan öneminin diğer bir göstergesiydi. Bkz. (Remensis, 2005: 119-20, 181 *Historia*, s.119-20, 181).

¹² Bu arada Aleksios, VII. Ioannes'in yerine Antakya'ya yeni bir patrik atadı. Ancak, bu patrik İstanbul'da kaldı ve hiçbir zaman göreve başlayamadı. Bkz. (Harris, 2003: 80; Tyerman, 2006: 192-93; Tyrensis, 1943: 297).

Bizans ve Batılılar Arasındaki ihtilaflar

Haçlı seferlerinden önce Avrupalılar, Doğu'daki Hıristiyanlar, yani Bizanslılar hakkında çok fazla bilgi sahibi değillerdi. Bizanslı ve Batılı unsurların bir arada yaşadığı güney İtalya gibi her iki kültürün kaynaştığı bazı yerlerde bir temas vardı. Bunun haricinde paralı asker, elçi, tüccar veya seyyah gibi yolu bir şekilde Bizans'a düşmüş olan kimseler vasıtasıyla burayla ilgili bilgi edinme de söz konusuydu. Bu nedenle, bilgi noksanlıklarının önyargılarla kapatılmaya çalışıldığı bir dönemde, insanlar anlamadıkları değerleri küçümseme eğilimindeydiler. Bu bağlamda haçlılar, Bizanslıları "korkak ve kadınsı" olarak tanımlarlarken, Bizanslılar da batılılardan "barbarlar" olarak bahsetmişlerdir. Bununla birlikte, başlangıçta Batılıların kafasında Bizans hakkında saygı ve hayranlık içeren oldukça belirsiz bir tasvir vardı. Ancak bu olumlu düşünceler kısmen onların aşağılık hislerinden dolayı, kısmen de Rumların Türkler karşısında Anadolu'da uğradıkları bozgunlar yüzünden yerini küçümseyici bir saygısızlığa bıraktı¹³.

Bizans ve haçlılar arasında oluşan kuşku atmosferi haçlıların Bizans ile temas kurduğu ilk andan itibaren gelişmeye başlamıştır. Papa II. Urbanus'un haçlı seferi çağrısına cevap veren gönüllüler, Türklerle savaşmaları için imparatorun onları dört gözle beklediğine inanmışlardı. Haçlılar, Bizanslıların adam sıkıntısı çektiğini veya adamlarında cesaret noksanlığı bulunduğunu düşündüğünden Aleksios'un kutsal yerleri onun yerine almak için gelen diğer Hıristiyanları görünce sevineceğini zannetmişlerdi. Oysaki kendilerinden sadece minnettarlık beklenirken, Bizanslılar, haçlı seferlerini askerî yardım sağlaması bakımından bir fırsat olduğu kadar, dış politika önceliklerini riske sokacak bir tehdit olarak da algılamışlardı. Böyle bir algılamaya Bizans ve haçlılar arasındaki ilişkilerin seyrini elbette etkilemiştir. Ancak hiçbir hazırlık yapılmadan müttefikliğe zorlanan ve birbirlerini fazla tanımayan iki farklı kültüre ait toplumların bir araya gelmesiyle açığa çıkan medeniyet çatışmalarından kaynaklanan sıkıntıların da bu ilişkilerde göz ardı edilmemesi gereken önemli bir unsur olduğunu söylemek mümkündür.

Bizanslılar ve haçlılar arasındaki kültürel farklılıkların bir kısmı onların kendi Hıristiyan ideolojilerine göre yorumladıkları "savaş" veya "yasal savaş" ile ilgili yaklaşımlarından kaynaklanmaktaydı. Haçlılar, kendilerini Hz. İsa'nın askerleri olarak görüyorlar ve Kudüs şehrini "kâfirlerin" elinden kurtararak özgürleştirmek için papa aracılığıyla bizzat Tanrı'nın kendisi tarafından görevlendirildiklerini düşünüyorlardı (Novigenti, 1997: 28, 43, 73). Dindar bir Hıristiyan için bundan daha asil bir sebep olamazdı. Diğer taraftan Rumlara göre ise, hiçbir savaş "kutsal" değildi ve her zaman günahtan başka bir şey kazandırmamıştı. Böyle bir günah, ülkenin çıkarları söz konusu olduğu zaman belki kaçınılmazdı ve affedilebileceği umulurdu. Fakat Tanrı'nın düşmanlarına

¹³ Özellikle 1071 Malazgirt savaşından sonra Türkler karşısında sürekli olarak başarısız olmaları Bizanslıların Hıristiyan dünyasının lideri olma iddiasına çok büyük zarar vermişti. Bu nedenle itibar kaybına uğrayan Rumlar Batı'da, cesareti veya kudreti olmayan, yozlaşmış bir toplum olarak algılandılar. Bkz. (Oldenbourg, 1966: 61).

karşı olsa bile kan dökme hiçbir zaman erdemli sayılmadı. Tanrı adına, sadece dinî gayelerle yapılan bir savaş, Doğu Romalıların savaş anlayışına çok uzaktı¹⁴.

Askerlik mesleğine duydukları ilgi ve entelektüel değerlere olan alakaları Bizans ve haçlılar arasındaki ayrımın en önemli diğer çizgileriydi. Batılılar, Rumları çok "yumuşak" olmakla ve savaşı bir meslek olarak sevmemekle suçladılar. Oysaki Bizans'ta da en az Bohemund kadar hünerli ve gözü pek bir sürü savaşçı insan vardı. İmparator ve belli başlı Rum asillerinden "iyi askerler" olmaları beklenirdi. Fakat onların konumu aynı zamanda ilahiyatçı, edebiyatçı ve hatta şair, avukat ve müzisyen olmalarını gerektiriyordu. Saray görgü kurallarının kibarlığına alışık oldukları kadar, felsefi tartışmalarda piskoposlarla rekabet edebilmeliydiler. Meslekleri sadece savaş olan ve bir adamın değerinin sadece onun savaşta gösterdiği yiğitlik ve başarısıyla ölçülebileceğine inanan Batılı soylular ise, bu "kadınsı" asilzadeleri fazlasıyla küçümsediler. Onlara göre, Bizans halkının ve soylularının askerlik mesleğine layıkıyla yönelmemelerinin çok açık sebebi onların korkak olmasıydı. Fakat aslında bu yöndeki bir tercih, tamamen Rum halkının veya asillerinin suçundan ziyade idari bir tedbirin sonucuydu. Çünkü özellikle, XI. yüzyılda, ordunun kendilerine karşı bir güç olmasından çekinen hükümdarların, ordu mensuplarına verilen onur ve imtiyazları keserek askerlik mesleğinin cazibesini ortadan kaldıran basiretsiz politikaları, Bizanslıların askerlik mesleğinden daha çok, edebiyat, ilahi konular veya basit bir sosyal hayatın zevklerini kendilerine meşgale edinmelerine neden oldu. Yerli askerlerin azlığı yüzünden ortaya çıkan asker ihtiyacı ise, yabancı kökenli bazı savaşçı grupların orduda ücretli asker olarak istihdam edilmesiyle giderildi. Ancak bu durum Bizanslılar tarafından bir utanç vesilesi veya yozlaşma işareti olarak hiçbir zaman algılanmadı (Oldenbourg, 1966: 70-72).

Batılılara gelince, onlar böyle bir düzeydeki bir eğitim fikrini hala tasavvur etmeye başlayabilmiş değildi. Hatta kilise adamları bile nispetten sınırlı ve yarım yamalak eğitilmiş görünürlerken büyük soylular hemen hemen hiç okuma yazma bilmiyorlardı. Oysaki Bizans'ta sadece aristokrat sınıf değil, aynı zamanda sıradan halk da o zamanlar sadece Kahire ve Bağdat gibi büyük Müslüman şehirleriyle karşılaştırılabilecek seviyede kültürel bir düzeye ulaşmışlardı. İstanbul'daki Bizanslı vatandaşlar dinî tartışmalara olan düşkünlükleriyle ünlüydüler. Duvarcılar, su taşıyıcıları ve piyasa tüccarlarının bile belirli günlerde bütün heyecanlarıyla dogma meselelerini tartışmaları ve gelişmiş bir fakültenin varlığı şehirdeki entelektüel merakın ne düzeyde olduğunun açık bir göstergesiydi (Charanis, 1969: 197).

¹⁴ Bizanslıların anlayışına göre, savaş kararını seküler kesim verir ve din adamları hiçbir şekilde herhangi bir savaş için önyak olmadıkları gibi şiddet kullanılmasını tasvip de etmezlerdi. Öyle ki, haklı veya haksız eğer birisi savaşta adam öldürmüştü o kişinin en az üç yıl kilisede düzenlenen ibadet etkinliklerine katılmaması istenirdi. Bkz. (Haldon, 1999: 13-14; Laiou, 2006: 33-34). Bizans dünya görüşüne göre, savaş bireysel bir askere herhangi bir ruhani bir fayda sağlamazdı. Ancak Tanrı'nın kullarını bu dünyada koruma görevi üstlendikleri için bir asker kendisini mutmain hissedebilirdi. Öte yandan Hıristiyanlık adına savaştığı için herhangi bir uhrevi avantaj sağlayamasa da elde edeceği "zafer" onun için yeterli bir motivasyon sayılırdı. Bkz. (Bartusis, 1997: 212).

Her şeye rağmen, Rumların cesaret veya "silahların mesleğini" küçümsediklerini söylemek pek doğru olmaz. Onların tahkim sistemleri, savaş filosu, topçu birliği ve savaş makineleri, bunların hepsi buldukları zamanın ilerisinde bir düzeydeydi. Dönemin tarihçilerinin yazılarında savaşı teşvik eden ve özendirilen motifler ön planda görünmemesine rağmen, savaşla alakalı herhangi bir konuda ilgilerini hemen açığa çıkarırlardı. Anna Komnene gibi bir kadın dahi, tatar yayının çalışmasının detaylarını, bir kalenin düzeni veya deniz savaşlarının idaresi gibi konuları ayrıntılı şekilde anlatırken, Anna Komnene bir an için sanki bir mühendis veya bir general oluyor ve bir generali veya bir kuşatma mühendisini aynı derecede ayrıntılarıyla tasvir edebiliyordu (Komnene, 1969: 315-18). Şüphesiz, diğer yeteneklerin yanı sıra, Yunanlılar iyi askerlerdi. İmparatorluğun sürekli olarak savaş halinde bulunması nedeniyle, çok eskilere dayanan savaş tecrübeleri vardı¹⁵. XI. yüzyılda bu savaşlar daha ziyade savunmaya yönelik olsa da hâlâ saldırı kapasitesine sahip güçlü bir Bizans ordusu mevcuttu¹⁶.

Onlarda eksik olan kısım, belki bir çeşit savaşın "siir duygusu" denilebilecek şeyin eksikliğiydi. Bizanslılar, elbette, bir savaş kazandıkları zaman mutlu olurlardı. Ancak ustaca müzakereler yaparak savaştan kaçınmayı daha büyük bir istekle tercih ederlerdi. Onların gözünde diplomatik başarı, gerçek bir başarıydı ve parayla satın aldıkları bu barışı onurlu ve hatta şerefli bir başarı sayıyorlardı. Çünkü bu Tanrı'nın da daha çok hoşuna giderdi. Bununla beraber, bu tarz yaklaşımlar Batılılar tarafından cesaret eksikliği olarak algılandı. Ancak, haçlı seferleri sırasında yaya askerler ve sıradan halkın uğradığı korkunç felaketler hatırlandığında, haçlı liderleri neredeyse daima fidye vererek veya en şiddetli savaşlardan pahalı atları sayesinde sağ salım kaçarak kurtulurlarken, Grek generallerin nispi "korkaklığı"nın daha asil tarafları olduğu görünmektedir (Oldenbourg, 1966: 74).

Bu arada, gerçekten, Doğu'daki Hıristiyan din kardeşleriyle "müşterek" bir davaya sahip olduklarına inanan ve bundan dolayı, kutsal yerlerin geri alınması işinde kendilerine yardım edilmesinin Rumların bir görevi olduğunu düşünen haçlılar, Bizans sınırlarından geçer geçmez gördükleri muamele karşısında şaşkına döndüler. Aleksios'un kendi imparatorluğunun çıkarlarını korumasındaki tavrı kısa zaman içinde haçlılarla çatışma yaşanmasına yol açtı. Anonim *Gesta*'ya ve yine Robertus'a göre, Bohemund'un birlikleri Balkanlarda ilerlerken, Peçenek paralı askerlerinin saldırılarına maruz kaldılar. Bu Peçeneklerden ele geçirilen birkaç kişiye niçin haçlıları taciz ettikleri sorulduğunda alınan cevap, bu şekilde yapmalarını imparatorun emrettiği olmuştur (Anonim, 1962: 9; Remensis, 2005: 96-97). Benzer davranışlar diğer haçlı gruplarının geçişi sırasında da görülmüştür. Toulouse Kontu Raymond'un

¹⁵ Muharebe için en uygun zaman ve yer seçimi, birliklerin düzeni, panik esnasındaki hareket tarzı, pusuya düşme, düşmanın kaçıışı veya birliklerin geri çekilmesi durumlarında ne yapılması gerektiğini anlatan savaş sanatıyla ilgili yazılmış çok sayıda el kitabının bulunması Bizanslıların alandaki tecrübe ve bilgi birikimlerinin göstergesiydi. Bkz. (Luttwak, 2009: 235-40).

¹⁶ XI. yüzyılın sonuna kadar Bizans İmparatorluğu'ndaki istihdam edilmiş insan gücünün en büyük kesimini askerî birlikler oluşturuyordu. Bkz. (Treadgold, 1995: 158).

Provence'lılardan oluşan ordusu Bizans sınırlarından içeri girdiklerinde, Hıristiyan toprağında oldukları için kendilerini güvende hissettikleri bir anda, Slavların ve daha sonra da Peçeneklerin saldırısına uğramışlardı (Aguilers, 1921: 65). Sonunda İstanbul'a ulaştıklarında ise, kara surlarındaki şehrin giriş kapılarının onlara sıkıca kapalı ve kilitli olduğunu buldular. Aleksios'un kardeşlik ve müttefiklikten bahseden mesajlarıyla tam bir tezat oluşturan bu tarz bir tavır karşısında Batılıların hissettiği hayal kırıklığı daha sonra yaşanan bazı olaylarla birlikte Bizans'a karşı açık bir öfkeye dönüştü (Komnene, 1969: 315-16).

Gerek köylülerin haçlı seferi gerekse de düzenli orduların geçişi sırasında yaşanan taşkınlıklar ve Bizans'ın düzeni sağlamak için aldığı önlemler yüzünden bazı çatışmalar olmuşsa da, Bizans ve Batılılar arasındaki ilk ciddi gerginlik, Aleksios'un haçlı liderlerinden sadakat yemini talep etmesiyle başladı. Feodal ilişkilerin bir unsuru ve Batı kültüründe çok ciddi bir yeri ve önemi olan bu yemini etmek Godefroi de Bouillon, Bohemund'un yeğeni Tankred ve Toulouse Kontu Raymond gibi bazı haçlı liderlerinin çok sert direnişine neden oldu. Anadolu'da ele geçirilecek yerlerden eskiden imparatorluğa ait olan yerleri Bizans'a geri verme gibi maddi konuları ilgilendiren bazı kaygıların yanında böyle bir yemini etmek haçlılar için, Bizanslıların "kibir dolu ve kendini beğenmiş" tavrı karşısında aşağılanmayı kabul etmek olarak görüldü (Novigenti, 1997: 60). Diğer taraftan, Bizans için de öncelikli olan şey, imparatorun manevi otoritesinin tanınmasını sağlamaktı. Onun ötesinde, Anna Komnene'ye göre, Aleksios'un Franklarla ilgili pek fazla hayalleri yoktu. Çünkü onlar ettikleri yemine karşı saygısızlıklarıyla biliniyorlardı. Sürekli olarak para talep ve kabul ediyorlar ve daha sonra karşılığı kendilerine ödenmiş olan vazifeleri yerine getirmeyi reddediyorlardı. Anna'nın tanımlamasına göre, haçlı liderleri, yeminlerini utanç verici bir kolaylıkla bozan, kaypak, batıl inançları olan ve güvenilmez kimselerdi (Komnene, 1969: 421).

Bizanslıların, haçlıların niyetleriyle ilgili kuşkuları Dük Godefroi'nin kendisinden istenen yemini etmemek için direniş gösterdiği bir sırada daha çok arttı. Çünkü Aleksios'un Godefroi'yi yemin etmeye zorlamak için haçlıların ordugâhına gönderdiği yiyecek tedarikini kestiği bir zamanda Godefroi, Hıristiyanlar için bütün günlerin en değerlisi kutsal Perşembe günü, birlikleriyle İstanbul'a saldırmak için hiçbir tereddüt göstermemişti. O gün, askerler dâhil, şehrin bütün sakinleri ibadetle meşgullerdi ve "din kardeşleri" Hıristiyanlar tarafından böyle bir hainliği beklemek için bir neden yoktu. Ne imparator ne de başka herhangi bir kimse bu kutsal Perşembe gününde haçlıların silahlanma olasılığını tasavvur dahi etmemişlerdi. Kutsal değerlere yapılan böyle bir saygısızlık karşısında dehşete düşen Rumlar, artık Batılıların güvenilmez, açgözlü ve hırslı oldukları konusunda sadece şüphe etmiyor aynı zamanda bizzat tanık oluyorlardı (Komnene, 1969: 320).

Bununla birlikte Aşağı Lorraine dükünün üç aydır inatla direndiği sadakat yeminini en sonunda etmesiyle birlikte, imparator yeni "vassal"ına kaşı son derece cömert bir tavır sergiledi. Godefroi'ye ve adamlarına çok miktarda altın, gümüş, zengin giysiler, pahalı kumaşlar, atlar ve katırlar dağıttı. Fakat o sırada paraya ihtiyacı olan Godefroi, imparatorun kendisine verdikleriyle askerlerine ödeme yapmış olmasına rağmen, hiçbir zaman bundan dolayı

Aleksios'a herhangi bir minnettarlık duygusu hissetmedi. İmparatorun isteklerine boyun eğmesinden dolayı kendisine verilen bu hediyeler "kibirli" Godefroi için son derece küçük düşürücüydü. Benzer bir tavır kendisine imparatorluk görevlileri tarafından sunulan çok kıymetli hediyeleri kabul etmeyerek geri gönderen Bohemund tarafından da sergilendi (Komnene, 1969: 328; Haris, 2003: 62). Haçlı liderleri, açıkça kendilerinin her bakımdan Bizanslılar kadar iyi olduklarını düşünüyordular ve bu yüzden imparatorun cömertçe verdiği hediyeleri alırken aşağılanmış hissettiklerinden, onlara küçümseyici bir tavırla bakma ihtiyacını duyular. Bunun yanında, bazıları çok az hediye aldıklarından şikâyet ettiler. Raimundus Aguilers, efendisi Toulouse kontu Raymond'un yemin etmedeki inatçılığı yüzünden kendi paylarının en aza indirildiğinden yakınmıştı. Albertus Aquensis, Aleksios'un verdiği hediyelerin aslında tam manasıyla bir hediye olmadığını, çünkü bunların imparatorun kendi pazarlarından yiyecek satın alınmak suretiyle kullanılarak doğrudan Aleksios'un hazinesine geri döndüğüne inanmaktadır (Aguilers, 1921: 98, Aquensis, 1921: 85-86; France, 1994: 165).

Haçlı liderlerinin İstanbul'daki kabulleriyle ilgili Anna'nın bazı anlatımları onların ne kadar kibirli oldukları hakkında bir fikir vermektedir. Hugue de Vermandois, "küçük, fakir ve geri kalmış" çok uzaktaki bir ülkenin (Fransa) hükümdarının kardeşi olarak kendisini yüce ve önemli bir kimse görmüş ve itibar göreceğini sanarak İstanbul'a gönderdiği kendi gelişini duyuran bir mektupta, imparatorun kendisini rütbesinin saygınlığına göre karşılması için hazırlıklar yapılmasını istemişti. Belki de alaylı bir üslubun neden olduğu bir abartmayla Anna bu mektuptaki Hugue'nin kendisini takdimini şöyle zikreder: "Ben kralların kraliyim..." (Komnene, 1969: 313).

Haçlıların Bizanslıların gözünde ne kadar kaba ve kibirli olduklarını teyit eden diğer bir örnek de kibrini Charlemagne'nin (Büyük Karl) soyundan gelmesinden alan Godefroi'nin sahip olduğu "şanına" uygun, tantanalı bir şekilde kabul edildiği bir sırada yaşandı. Haçlı şövalyelerinden birisi, onların hepsinin imparatorun karşısında ayakta durmasını gerektiren kuralı çiğneyerek küstahça kendiliğinden Aleksios'un tahtına oturdu (Komnene, 1969: 325-26). Böyle saygısız bir hareket o an için Bizanslılar tarafından fazla önemsenmese de Haçlıların karakteriyle ilgili bir ipucu vermesi bakımından önemlidir.

Her şeye rağmen haçlılar arasında İstanbul'da Bizanslılar tarafından kabul edilmeleri sırasında kendilerine gösterilen muamelenin küçük düşürücü veya dostça olmadığına hiç inanmayan bazı kişiler de vardı. Gerek Etienne de Blois ve gerekse onun ordusundaki din adamı Fulcherius Carnotensis, Aleksios'un cömertliğini öven ve bu yolculuğun onun yardımı olmaksızın mümkün olamayacağını iddia eden samimi kayıtlar tutmuşlardır (Carnotensis, 1969: 80; France, 1994: 165).

Daha alt düzeydeki insanlar bakımından da Bizans ve haçlılar arasındaki ilişkilerin seyri çok farklı olmadı. Haçlılar yeni tanımaya başladıkları bu farklı insanları belki doğru bir şekilde anlamadıklarından, ya da ülkelerinden çok uzakta ev sahiplerinden umdukları sıcak ilgiyi göremeyen insanların kendini beğenme ihtiyacının bir yansıması olarak Bizanslıları küçümsediler. İstanbul'da mola verdikleri zamanda sıkı bir denetim altında ve gruplar halinde şehir

girmelerine izin verilen haçlılar gördükleri şeyler karşısında şaşkına döndüler. Bir Fransız köylüsü veya ufak bir ortaçağ Alman kasabasında yaşayan birisi için, "dünyanın en zengin ve en lüks şehrinde rastladıkları, Doğu'nun bütün egzotizminin koktuğu baharat ve ipek satan pazarlar, kölelerden oluşan maiyetiyle birlikte dolaşan müsrifçe giyinmiş soylu adamlar ve tahtirevan üzerinde taşınan süslü hanımların" görüntüsü şok edici olmalıydı (Norwich, 2001: 41). Bununla birlikte, muhtemelen kıskançlıktan veya gördükleri şeylere sahip olamamanın neden olduğu hazımsızlık ve öfkeden dolayı, İstanbul'da şahit oldukları her şeyi Bizanslıların ulaşmış olduğu sapkınlığın had safhası olarak yorumladılar.

Diğer taraftan Bizanslılar da haçlılara zaten pek hevesli değillerdi. Teoride dostça olsalar bile, yabancı ordular hiçbir zaman Bizans'ta hoş karşılanan konuklar değillerdi. Üstelik bu konuklar onların ülkelerini yağmamışlar, kadınların ırzlarına geçmişler, kentlerini ve köylerini talan etmişlerdi ve bütün bu yaptıklarını kendi hakları olarak görmüşlerdi. Dahası vahşi tavırlarına, imparatorluk sınırlarında işledikleri suçlar ve saygısız davranışlarına rağmen Haçlılar "kahramanlar" ve "kurtarıcılar" olarak muamele görmeyi umabiliyorlardı. Fakat görünüşleriyle, davranışlarıyla ve konuşmalarıyla her açıdan kaba ve görgüsüz olan bu "barbarların" yaşam tarzları Bizanslılara haçlıların başarıya ulaşacaklarına dair bir izlenim vermedi (Komnene, 1969: 326).

Birinci haçlı seferinin İstanbul'dan sonraki seyri sırasında yaşadıkları her sıkıntıda bir suçlu gösterme ihtiyacı hisseden haçlıların "şamar oğlanı" olarak her defasında Aleksios'u işaret etmeleri ve diğer taraftan Bizans hükümdarının yeni kurulan haçlı devletlerine karşı izlediği politika, Doğu ve Batı Hıristiyanları arasındaki olumsuz önyargıların birikimine katkı sağlayan unsurlardı. Bizans'a yönelik "hainlik" suçlamasının ilki Pierre l'Ermite'in peşinden gelen grupların Türkler tarafından imha edilmesiyle ilgiliydi. İstanbul'daki kalışları sırasında taşkınlık yapan, kilise gibi binaların çatılarından kurşunları yağmalayan disiplinsiz haçlıları, Aleksios, Anadolu yakasına geçirerek Yalova yakınlarında düzenli haçlı ordularını beklemek üzere onlara yer tahsis etmişti. Ancak imparatorun tüm uyarılarına rağmen buldukları mahali terk ederek Türk bölgesinde yağma hareketlerine kalkışan haçlılar, Selçuklular tarafından imha edildiler. Bu sırada Aleksios bir menfaat beklentisinden ziyade, daha çok acıdığından dolayı Pierre ve adamlarına elinden gelen yardımı yapmış olmasına rağmen, Batılıların "ihamet" şüphelerine engel olamadı (Aguilers, 1921: 104; Runciman, 1998: 115).

Bizans ve haçlılar arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olan diğer bir olay da Haziran 1097'de İznik'in alınması sırasında yaşandı. Türklerle yaptığı gizli müzakereler sonucu "müttefiklerinden" habersiz şehri teslim alan imparator, yağmalama haklarından mahrum kalan haçlılara cömertçe hediyeler dağıtmasına rağmen onların alınganlık ve kırlınganlığını gideremedi. Haçlılar, İznik'in teslim sürecinde kendilerine hiçbir bilgi verilmemesini Bizans hükümdarının "müttefiklerine" olan güvensizliği olarak yorumladılar. Diğer taraftan, Aleksios'un teslim olan Türk garnizonuna karşı "müşfik" tavrı karşısında da adeta şok oldular. Onlar, imparatorun Türklere Bizans ordusuna katılma veya

kendi ülkelerine dönme seçenekleri sunmasının haçlılara zarar vermek için yapılmış geleceğe yönelik bir planın parçası olduğundan şüphe ettiler (Anonim, 1962: 17; Komnene, 1969: 339-40).

Bununla birlikte her şeyin bir izahı vardı. Haçlı seferinin başarısız olmasını özellikle arzu etmiyor görünse de, aynı zamanda kendi güvenliğini düşünen Aleksios, Müslüman komşularıyla arası bozulmuş olarak kalmak da istemiyordu. Diğer taraftan, eski düşmanların Bizans ordularında istihdam edilmesi haçlıların şüphelenmesini gerektiren bir durum değil, Bizanslıların asker ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik alışılmış politikalarının sadece bir örneğiydi. Bu nedenle, Temmuz 1097'de Latinlerin Dorylaion'daki zaferinden sonra, imparator birçok Türk tutukluyu kurtararak İstanbul'a naklettiği zaman, onlara tıpkı İznik'teki garnizonda olduğu gibi aynı seçenekler sunuldu. Aleksios, seleflerinin inşa etmiş olduğu Mısır'daki Fatimi idaresi ile olan dostça temasları durdurmak için de bir sebep görmedi. Hatta onları haçlı seferinin yaklaşmakta olduğuna dair uyardı. Benzer şekilde, 1101 yılı haçlı seferlerinden önce de Danişment ve Selçuklu Türklerini muhtemelen bilgilendirmişti (Hillenbrand, 2000: 44; Kalânisî, 1932: 42; Lilie, 1993: 235-36). Aleksios elbette, sadece mümkün olan her şeyi yaparak, kendi imparatorluğunun çıkarları peşindeydi. Fakat haçlı seferinin ideolojisinin ölçüleri yanında bu gibi faaliyetler Batılılar tarafından kolaylıkla "ihânet" olarak kabul edildi.

Bizans ve haçlı ilişkilerinde olumsuz iz bırakan konulardan bir diğeri de imparatorun Doğu'da yeni kurulan Hıristiyan devletlerine karşı tavrı ve kendisine şahsi menfaat sağlamak için haçlı seferlerini istismar eden Bohemund'un eylemleriydi. Aleksios'un Antakya'ya haçlıların yardımına gitmek üzere yarı yoldan geri dönüşünü fırsat bilen ve bu olayı diğer haçlı liderlerinin "Bizanslıların ihâneti" olarak algılamalarını sağlayarak kendisine bir prenslik kuran Bohemund, kısa zaman içinde Bizanslılarla çatışma içine girdi. Ancak, birkaç sene sonra, Yakınoğ'u'da o ana kadar elde ettikleriyle tatmin olmayan ve elindeki güçlerle daha fazlasını kazanmak için bir umut da beslemeyen Norman lideri, takviye birlikler toplama gerekçesiyle Avrupa'ya döndü. Her zaman düşlediği, bizzat İstanbul'u ele geçirme hayalleri kafasında hâlâ canlı olan Bohemund, yoğun bir Bizans aleyhtarı propagandası yürüterek papayı ve Avrupa kamuoyunu haçlı seferlerinin ve Hıristiyan davasının önündeki en büyük engelin Bizans devleti olduğuna dair ikna etti. Böylece, Avrupa'dan topladığı birliklerin yardımıyla 1107'de Bizans topraklarına saldırdı. Onun bu teşebbüsünün arkasında papanın onay ve desteği olması bakımından, bu girişim bir Hıristiyan devlete karşı "haçlı seferi" hüviyetini taşıdı ve Bizans ve haçlılar arasındaki karşılıklı şüphe birikimine büyük katkı sağladı.

Sonuç

Sonuç olarak, İstanbul'un haçlılar tarafından zaptı ve yağmalanmasıyla neticelenen bir süreçte Bizans ve haçlılar arasındaki ilişkilerin seyrinde yaşanan çatışmalar ve her iki kesimin öteki taraf ile ilgili sahip olduğu kuşku ve önyargılar, haçlıların Bizans topraklarına ayak bastığı ve Yunanlılar ile temas kurduğu ilk andan itibaren gelişmeye başlamıştır. Haçlılar Bizans ülkesinde

ilerlerken, "itibarlı konuklar" olarak, gereği gibi ağırlandıklarını düşündüklerinden güzergâhları üzerinde bazı yağma ve taşkınlık hareketlerinde bulundular. Haçlıların ilerleyişini sözde kolaylaştırmakla görevli olan imparatorluğa bağlı birlikler de bir yandan onların taşkınlıklarını kontrol altına almaya çalışırken, diğer taraftan sık sık taciz ederek Batılılara zorluk çıkardılar. Oysaki bu seferin amacı Doğu'daki Hıristiyanlara yardım sağlamak ve Bizanslıların da Türklere karşı kendilerinin yanında savaşmak üzere gelen bu müttefiklerini hoş karşılaması ve onların işlerini kolaylaştırması gerekti. Ancak olması gereken bir işbirliği, Bizans ve haçlılar arasındaki Hıristiyanlık anlayışıyla ilgili inanç farklılıkları, birçok konuda birbiriyle uyuşmayan dünya görüşleri ve kültürel başlıklar yüzünden haçlı seferleriyle birlikte açık bir husumete dönüştü. Öte yandan haçlı seferlerinin seyri sırasında ve Doğu'da haçlı devletlerinin kurulmasından hemen sonra, haçlılar başlangıçta beyan ettikleri niyetlerinden saparak Bizans Devleti'nin çıkarlarına aykırı bir davranış içine girdiler. Yeni kurulan haçlı devletleri topraklarını Bizans aleyhine genişletmeye çalıştılar. Bu arada Yunanlılar da öteden beri şüpheyle baktıkları Batılıları kontrol altında tutmak maksadıyla gerektiğinde Müslümanlarla müşterek hareket etmekten çekinmediler. Haçlılar ise, Müslümanlar karşısında yaşadıkları başarısızlıklardan sonra karşılaştıkları her türlü sıkıntıyla ilgili bir "günah keçisi" olarak Bizanslıları gördüler. Birinci haçlı seferiyle birlikte zaman zaman çatışmaya neden olan ihtilaflar, 1204 yılında İstanbul'un Latinler tarafından zaptı ve yağmalanmasıyla sonuçlanan bir sürecin başlangıcı oldu. Bu bakımdan söz konusu süreci anlamak için, I. Aleksios Komnenos'un imparatorluk döneminde yaşananları bilmek önemlidir. Onun zamanında belirlenen dış politika ve haçlılara yönelik benimsenen tavır, daha sonraki Bizanslı idareciler için mühim bir referans olmuştur. Netice itibariyle daha sonraki dönemlere birinci haçlı seferinin dinî coşkunluğu ve heyecanlarından ziyade, bahsi geçen kuşku ve olumsuz önyargılar miras olarak kalmıştır.

Kaynakça

- Aguilers, Raimundus, (1921). *Historia Francorum qui Ceperunt Jerusalem*. İngilizce çev., August C.Krey, *The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants*. Princeton.
- Anonim, (1962). *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum: The Deeds of the Franks and the Pilgrims to Jerusalem*, (Ed. ve İngilizce çev. Rosalind Hill). Toronto, New York ve London: Thomas Nelson and Sons Ltd.
- Aquensis, Albertus, (1921). *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*. (İngilizce çev. August C. Krey), *The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants*. Princeton.
- Altan, Ebru, (2008). Ortaçağ'da Antakya (969-1098). *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına / In Memory of Prof. Dr. Işın Demirkent*. İstanbul: Dünya Yayıncılık, s.323-336.
- Asbridge, Thomas, S., (2000). *The Creation of the Principality of Antioch, 1098-1130*. Woodbridge ve New York: Boydell Press.

- Atiya, Aziz S., (1962). *Crusade, Commerce and Culture*. Bloomington: Indiana University Press.
- Bartusis, Mark C., (1997). *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204-1453*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Bréhier, Louis, (1977). *The Life And Death Of Byzantium*, (İngilizceye Çeviren: Margaret Vaughan). Amsterdam, New York ve Oxford: North-Holland Publishing.
- Cahen, Claude, (2008). An Introduction to the First Crusade, *The Crusades: Critical Concepts in Historical Studies*. (Cilt: I). London ve New York: Routledge Group.
- Cahen, Claude, (2010). Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı, (Çev. Mustafa Daş). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Carnotensis, Fulcherius, (1969). *A History of the Expedition to Jerusalem: 1095-1127*. (İngilizce çev. Rita Ryan). Knoxville: University of Tennessee Press.
- Charanis, Peter, (1969). The Byzantine Empire In The Eleventh Century, *A History Of The Crusades*, (Vol. I). Madison, Milwaukee ve London: University of Wisconsin Press, s.177-219.
- Demirkent, Işın, (1974). *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*. İstanbul: İ.Ü.E.F. Yayınları.
- Demirkent, Işın, (1997). *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Ersan, Mehmet, (2008). Bizans İmparatorluğu-Antakya Haçlı Prinkepliği Siyasî İlişkilerine Bir Bakış. *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına / In Memory of Prof. Dr. Işın Demirkent*. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 335-346.
- Finlay, George, (1853). *History of the Byzantine Empire: from DCCXVI to MLVII*. Edinburgh ve London: William Blackwood and Sons.
- France, John, (1994). *Victory In the East: A Military History of the First Crusade*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haldon, John F., (1999). *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204*. London: Ucl Press.
- Hamilton, Bernard, (2006). The Growth of the Latin Church of Antioch and the Recruitment of Its Clergy. *East and West in the Medieval Eastern Meditterean*, (Ed. K. Ciggaar ve M. Metcalf). Leuven: A.A. Bredius Foundation.
- Harris, Jonathan, (2003). *Byzantium And Crusades*. New York ve London: The Bath Press.
- Hillenbrand, Carole, (2000). *The Crusades: Islamic Perspectives*. New York: Edinburg University Press.
- Honigmann, Ernst, (1970). *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı: Grekçe, Arapça, Süryanice ve Ermenice Kaynaklara Göre 363'den 1071'e Kadar*. (Çev. Fikret Işıltan). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- İbnü'l-Kalânîsî, (1932). *The Damascus Chronicle of the Crusades*. (İngilizce çev. H.A.R. Gibb), London: University of London.
- James, George Payne R., (1832). *The History of Charlemagne*. London: Longman.

- Kafesoğlu, İbrahim, (1953). *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.
- Katar, Mehmet, (1999). *Dinler Tarihi*. Eskişehir: A.Ü.A.F.
- Komnene, Anna, (1969). *The Alexiad of Anna Comnena*. (İngilizce çev. E.R.A. Sewter). London: Penguin Books.
- Laiou, Angeliki, (2006). The Just War of Eastern Christians and the Holy War of the Crusaders. *The Ethics of War: Shared Problems in Different Traditions*. Burlington: Ashgate Publishing, 30-43.
- Lilie, Ralph-Johannes, (1993). *Byzantium and the Crusader States, 1096–1204*. Oxford: Clarendon Press.
- Luttwak, Edward, (2009). *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. U.S.A.: Harvard University Press.
- Madden, Thomas F., (1999). *A Concise History Of The Crusades*. Oxford: Rowman Publishing.
- Nicol, Donald M., (2008). Byzantium and the Papacy in the Eleventh Century. *The Crusades: Critical Concepts in Historical Studies*, (Cilt: I), London ve New York: Routledge Group.
- Novigenti, Guibertus, (Guibert de Nogent), (1997). *The Deeds of God through the Franks: A Translation of Guibert de Nogent's Gesta Dei per Francos*, (İngilizce çev. Robert Levine). Woodbridge: The Boydell Press.
- Norwich, J. Julius, (2001). *Byzantium: The Decline And Fall*. New York: Borzoi Books.
- Oldenbourg, Zoé, (1966). *The Crusades*. New York: Pantheon Books.
- Ostrogorsky, Georg, (2006). *Bizans Devleti Tarihi*. (Çeviren: Fikret Işıltan), Ankara: TTK Yayınları.
- Procter, George, (1854). *History of the Crusades: Their Rise, Progress and Results*. London ve Glasgow: Richard Griffin and Company.
- Remensis, Robertus, (Robert le Moine, Robertus Monachus), (2005). *Robert the Monk's History of the First Crusade: Historia Iherosolimitana*. (İngilizce çev. Carol Sweerenham). Cornwall ve Burlington: Ashgate Publishing.
- Runciman, Steven, (1998-1992). *Haçlı Seferleri Tarihi*, I-II, (Çeviren: Fikret Işıltan). Ankara: TTK Yayınları.
- Treadgold, Warren, (1995). *Byzantium and Its Army*. Stnadford ve California: Standford University Press.
- Turan, Osman, (2004). Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071 – 1318). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tyerman, Christopher, (2006). *God's War: A New History of the Crusades*. U.S.A.: Penguin Group.
- Tyrensis, Willermus, (1943). *A History of Deeds Done Beyond the Sea. By William Archbishop of Tyre*, (İngilizce çev. E. A. Babcock - A.C. Krey, Cilt: I-II). New York: Columbia University Press.
- Vasiliev, A. Alexander, (1928), Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, (Cilt: II). Madison: University of Wisconsin Press.
- Vasiliev, A. Alexander, (1948). Byzantium and Islam. *Byzantium: An Introduction to East Roman Civilization*, (Ed. Norman H. Baynes ve H. St. L. B. Moss). Oxford: Clarendon Press, s.308-325.